

Kapitola čtvrtá

ZÁVĚR

I.

ZÁVĚRY PRO OBLAST MORÁLKY

Stávající poznatky lze rozšířit i na naše společnosti.

Značná část naší morálky i našeho života vůbec tkví stále v téže atmosféře daru, směsici závazku a dobrovolnosti. Naštěstí všechno zatím není klasifikováno termíny koupě a prodeje. Věci mají pořád vedle své prodejní hodnoty i hodnotu ctovou, pokud vůbec můžeme hodnoty takto omezit. Není nám vlastní pouze morálka obchodníků. Stále existují jedinci i třídy s nekdějším mravem, kterým se podřizujeme skoro všichni, alespoň v určitých obdobích roku či u jistých příležitostí.

Neoplacený dar stále staví toho, kdo jej přijal, do podřízeného postavení, zvlášť když jej přijal, aniž pomyslel na protídár. Kdybychom měli zůstat pouze v germánské oblasti, mohli bychom připomenout Emersonův zajímavý esej *On Gifts and Presents* (O darech a dárcích)¹. Almužna pořád zraňuje toho, kdo ji přijímá², a veškeré úsilí naší morálky směřuje k tomu, abychom neuvědomělý a urážlivý patronát bohatého „almužníka“ zrušili.

Pozvání musí být oplaceno, stejně tak jako „zdvořilost“. Spatřujeme v tom pozůstatek starého, tradičního pozadí, stopu nekdějších vznešených potlačů, a vidíme, jak zde vystávají základní motivy lidského jednání: soupeřivost mezi jedinci téhož pohlaví³, „bazální imperialismus“ mužů; ukazuje se podstata na jedné straně společenská, na druhé straně animální a psychologická. V tom zvláštním životě, jakým je náš život společenský, nemůžeme nechá-

¹ *Essays*, 2. řada, V.

² Stov. Kordán, sítka II, 265 (české vyd. 1991, s. 474); stov. KOHLER v *Journal of Encyclopaedia*, I, s. 465.

³ W. JAMES, *Principles of Psychology*, II, s. 409.

vat „nevyržžené resty“, jak se říká. Musíme vrátet víc, než jsme přijali. „Runda“ je stále dražší. V době našeho dětství v Lotrinsku se tak venkovská rodina, která žila normálně velice skromným životem, dokázala kvůli hostům o posvěcení, o svatbě, o svatém přijímání či o pohřbu finančně zruinovat. Při takových příležitostech člověk musel být „grand“. Dá se dokonce říci, že část našeho národa se tak chová stále a utrácí nepočítaně, když jde o hosty, svátky, „dary“.

Zvát se musí a pozvání musí být přijato. Tento obyčej udržujeme dosud, i v našich liberálních svazcích. Před padesáti lety a možná ještě docela nedávno se v některých částech Německa a Francie svatební hostiny účastnila celá ves; něčí neúčast byla považována za špatné znamení, za zlou předzvěst a důkaz závisti, „kletby“. Na mnoha místech Francie se dosud obřadu zúčastňují všichni. Když se v Provenenci narodí dítě, každý mu přinese vejce a jiné symbolické dary.

Prodané věci stále mají duši, bývalý majitel je stále sleduje a ony sledují jeho. V jednom vogézáckém údolí, v Cornimontu, byl donedávna běžný a v některých rodinách se možná ještě udržuje tento zvyk: aby zakoupená zvířata zapomněla na svého bývalého pána a nebyla v pokušení vrátit se „domů“, namaloval se na překlad dveří do chléva kříž, schraňovala se ohlávka od prodávajícího a zvířátům se dávala z ruky sůl. V Raon-aux-Bois jim z pravé ruky dávali krajíc chleba s máslem, který se předtím třikrát protáhl kolem kuchyňského háku zavěšeného nad kamny. Jde zde, pravda, o skot, který tvoří součást rodiny, neboť chlév patří k domu. Ale mnoho dalších francouzských obyčejů ukazuje, že se prodaná věc musí odpoutat od prodávajícího, například poklepat na ni, napráskat prodávané ovci atd.⁴

⁴ KIRUYT, Koopen atd., se zmiňuje o podobných skutečnostech na Celebesu, s. 12 ukázky, Stov. De Toraja s... Týd v. Kon. Batav. Gen., LXIII, 2; s. 299, rituál uvedení buvola do chléva; s. 296, rituál kupování psa, který se

Lze dokonce říci, že celá jedna část práva, právo přimyslníků a obchodníků, je v této době na šířku s morálkou. Ekonomické předsudky lidu, předsudky výrobců pocházejí z jejich pevné vůle sledovat věc, kterou vyrobili, a palčivého pocitu, že jejich práce je prodávána dál, aniž se podlejí na zisk.

Staré zásady působí proti tvrdosti, abstraktnosti a ne lidskosti našich zákoníků ještě dnes. Z tohoto hlediska lze říci, že celá jedna část našeho rodicého se práva a ně které nejnovější zvyklosti tkví v návratu zpět. A tato reakce proti finské a saské nečitelnosti našeho zřízení je zdravá a silná. Takto lze vykládat několik nových právních zásad a zvyklostí.

Bylo zapotřebí spousty času, než bylo uznáno umělecké, literární a vědecké vlastnictví přesahující bezohledný akt prodaje rukopisu, prototypu stroje či původního uměleckého díla. Společnost ve skutečnosti nemá valný zájem přiznat dědicům tvůrce či vynálezce, tohoto dobrodince lidstva, více než jistá práva na věci vyrobené držitelem práv; s oblibou se prohlašuje, že jsou dílem nejen individuálního, ale i kolektivního ducha, a všichni si přejí, aby se co nejdříve staly obecným majetkem či součástí všeobecného oběhu statků. Přesto skandál kolem návrstu ceny maleb, soch a uměleckých předmětů za života umělců a jejich bezprostředních dědiců podnítil přijetí francouzského zákona ze září 1923, který dává umělcům a držitelům autorských práv právo postihu za následný nárůst ceny při dalších prodáních jejich děl⁵.

kupuje tud po údu, část po část, a jídla, do něhož se plhje; s. 281, kočka se neprodává pod zádnou zámkou, ale pýčjuje se, atd.
⁵ Tento zákon není podmíněn recipročností zisků následných držitelů. Je málo aplikován.

Z tohoto hlediska je nadmíru zajímavé studovat sovětské zákony o literárním vlastnictví a jeho ohnůvácích; napřed vše znárodnili, pak si všimnili, že takto poškodili jen zájmy umělce a že nevýtvarných dostatečně zdroje pro národní nakladatelský monopol. Obnovili tedy autorská práva, dokonce i pro nejstarší klasiky, kteří jsou vojní, kteří psali ještě v dobách před zavedením sovětských zákonů, jež v Rusku spisovatele ochraňovaly. Teď písy Sovětů zavzdli zákon moderního typu. Ve skutečnosti, tak jako v pří-

Veskeré naše zákony o sociálním pojištění, tento již nastolený státní socialismus, vycházejí z následujícího principu: dělník odevzal svůj život a práci na jedné straně kolektivu, na straně druhé svým zaměstnavatelům. Měli přispívat na pojištění, pak ti, kdo využívali jeho služeb, s ním nejsou vyrovnáni tím, že mu zaplatí mzdu, a sám stát, zastupující společnost, ho spolu se zaměstnavatelem a za dělníkoví spolupráci musí zabezpečit proti nezaměstnanosti, v nemoci, stáří a při úmrtí.

Potřebě získat si každého jednotlivce, přihlížet k jeho vyřízení a stupni jeho hmotné a duchovní zainteresovanosti, které toto vyřízení obnáší, spontánně odpovídají i některé nedávno zřízené, důmyslné instituce, jako je rodné pojištění, francouzskými průmyslníky volně a energicky rozšiřované ve prospěch dělníků pečujících o rodinu⁶. Obdobné asociace se s nemenším úspěchem uplatňují i v Německu či v Belgii. Ve Velké Británii vzniká v tomto období strašně a vleklé nezaměstnanosti postihující miliony pracujících celé hnutí ve prospěch pojištění proti nezaměstnanosti, které by bylo povinné a organizované korporativně. Obce a stát už nemožou dál krytí ohromné výdaje na podporu v nezaměstnanosti, jejíž příčiny tkví v průmyslu samém a obecných podmínkách trhu. Někteří významní ekonomové, kapitáni průmyslu (Pybus, sir Lynnden Macassej) podněcují k tomu, aby samy podniky vytvářely fond nezaměstnanosti podle jednotlivých odvětví a samy přinášely oběti. Přáli by si zkrátka, aby pojištění dělníků, náklady na obranu proti nedostatkům práce byly součástí celkových nákladů každého odvětví zvlášť.

Veskerá tato morálka a právní úprava podle našeho mínění nevnášejí do systému zmatek, nýbrž představují návrat k právu⁷. Na jedné straně jsme svědky toho, jak se

⁶ padě našeho přístupu k dané problematice. Sovětů váhají a neví, pro jaké právo se rozhodnou, pro právo osoby nebo právo na věc.

⁷ Poznámky tohoto úmlu už učinil G. Prou.

⁸ Pochopitelně zde: metodologičtane nic rozkládáního. Právní zásady, jimiž

rodi a vytváří profesní morálka a korporativní právo. Vyrovnávací fondy, vzájemné pojišťovny, jež průmyslové skupiny vytvářejí ve prospěch toho či onoho profesního sdružení, nemají z hlediska ryzi morálky žádnou vadu, až na to, že jejich správa je zcela v rukou zaměstnavatelů. Kromě toho činnost vyvíjejí právě skupiny: stát, obce, ústavy veřejné péče, důchodové pokladny, spořitelny, vzájemné pojišťovny, zaměstnavatelé, zaměstnanci; dnes jsou všichni vespolek sdružení například v německém či alsasko-lotrinském sociálním zákonodárství a zítřka budou i ve francouzském systému sociálního pojištění. Vracíme se tedy k morálce skupin.

Na druhé straně jsou to jednotlivci, o něž chtějí stát a jeho podskupiny pečovat. Společnost chce znovu nalézt základní sociální buňku. Vyhledává jednotlivce, uvádí ho do zvláštního duševního stavu, v kterém se mísí vědomí vlastních práv a další, ryzejší cty: smysl pro dobročinnost, sociální péči, pro solidaritu. Jako dávnou zapomenutý ústřední motiv se vrací téma daru, dobrovolnosti a povinnosti dávat, téma štědrosti a zájmu obdarovávat.

Nestací však tuto skutečnost konstatovat, je třeba z ní vyvodit určité praktické závěry, morální zásadu. Nestací říci, že právo se zbavuje některých abstrakcí (rozlišování mezi věcným a osobním právem), že přidává další práva k nemilosrdnému právu prodávě a platby za služby. Nutno říci, že tato revoluce je blahodárná.

Nejprve se vrátíme, a je třeba se tam vrátit, k mravům „vznešeného utrácení“. Je třeba — jak je tomu v anglosaských zemích, v mnoha současných společnostech, přírodních i vysoce civilizovaných —, aby se bohatí opět považovali — ze svobodného rozhodnutí či z donucení — za

se říci trh, koupě a prodej a které jsou nezbytným předpokladem tvorby kapitálu, musí a mohou véle nových i starých zásad fungovat dál.

Moralista a zákonodáre se přesto nesmí nechat zaslepit tzv. zásadami přirozeného práva. Například rozdí mezi věcným a osobním právem je třeba považovat za pouhou abstrakci, teoretickou tresť z některých našich zákonů. Ten rozdíl je třeba nadále zachovávat, ale vymezit int hranice.

svého druhu správce pokladny svých spoluobčanů. Antické civilizace, ze kterých vzešly ty naše, měly, jedny jubileum, druhé leturgie, choregie a trirarchie, syssitie (společné stravování), povinné výdaje edla a konsularních osob. Budeme se muset vrátit k zákonům tohoto druhu. Dále je rovněž nutno více pečovat o jednotlivce, o jeho život, zdraví, výchovu — což se mimochodem vyplácí —, o jeho rodinu a její budoucnost. Je třeba větší vstřícnosti, citlivosti, velkodušnosti v pracovních smlouvách, ve smlouvách o pronájmu nemovitostí, o prodeji základních potravin. A bude rovněž třeba najít prostředek, jak omezit plody spekulace a lichvy.

Je však třeba, aby jednotlivce pracoval. Je třeba, aby se spolehl víc na sebe než na druhé. V neposlední řadě musí hájit své zájmy, individuálně i skupinově. Přemíra štědrosti a komunismu by však pro něho i pro společnost byly stejně škodlivé jako sobectví našich současníků a individualismus našich zákonů. V *Mahábháratě* vysvětluje zlý lesní duch bráhmaňovi, který dával příliš mnoho: „Proto jsi tak hubený a bledý.“ Životu mnicha a Shyločka* je rovněž třeba se vstříhat. Tato nová morálka bude jistě spočívat v rozumném a vyváženém pojetí reálného ideálního.

Takto se můžeme a musíme vracet k archaickému, k základnímu: znovu tak nalezneme životní podněty a pohutky k činu, které stále ještě zná mnoho společností a tříd: radost veřejně dávat, radost umně a štědrě rozdávat, radost z pohostinnosti a veřejného si soukromého oslavování. Sociální zabezpečení, vzájemná podpůrná péče, spolupráce uvnitř pracovního kolektivu, všech právnických osob, jež anglické právo zdobi názvem „*Friends Societies*“, to vše má větší cenu než prostá osobní bezpečnost, již slechtic zaručoval svému pachtýři, větší než skromné žítobyti, jaké poskytuje denní mzda vyplácená zaměstnavatelem, i větší než kapitalistické spoření, jež je založeno jen na proměnlivém úvěru.

Lze si i představit, jak by vypadala společnost, kde by podobné zásady vlády. Morálka a ekonomie tohoto druhu už do jisté míry funguje ve svobodných povoláních u našich velkých národů. Čest, nezištnost, stavovská solidarita tam nejsou prázdny pojmem, ani neodporují pracovním potřebám. Politštěme také ostatní profesní skupiny a zdokonalme ty politštěně. Byl by to velký pokrok, který tak často velebl Durkheim.

Pakliže tak učiníme, vrátíme se podle našeho názoru k trvalému základu práva, k samému principu normálního sociálního života. Nemusíme si přát, aby občan byl příliš dobrý a účastný, ani příliš nectelny a realistický. Měl by mít vyhraněný smysl pro sebe i pro druhé, pro sociální realitu (existuje vůbec ve věcech morálky jiná realita?). Měl by konat s ohledem na sebe, podskupiny, společnost. Tato morálka je věčná: je společná nerozvinutějším společnostech, společností blízké budoucnosti, i nejméně rozvinutým společností, jaké si jen lze představit. Dostáváme se tak k jádru věci. Nevyjadřujeme se už v právních termínech, mluvíme o lidech a skupinách lidí, protože jsou to oni, je to společnost, niterné pocity lidí z masa a kostí, které uvádějí vše do chodu. A to kdekoli a kdykoli.

Pokusíme se toto tvrzení dokázat. Nejstarším ekonomickým a právním systémem, jaký jsme mohli vysledovat a popsat, je systém, který navrhujeme nazývat systémem totálních závazků mezi klany — systémem, ve kterém jednotlivci i skupiny mezi sebou směnují vše. Ten tvoří základ, od něhož se odvíjela morálka daru-směny. Je tedy, při zachování proporcí, přesně toho typu, k jakému bychom rádi viděli směřovat naše společnosti. Abychom lépe pochopili tyto vzdálené fáze práva, uvedme si dva příklady vzaté ze zcela odlišných společností.

Při *corroboree* (veřejném dramatickém tanci) v Pine Mountain⁸ (východní část středního Guenslandu) vstupuje každý jedinec do posváceného prostoru. V jedné ruce drží vrhací koplí, druhou má za zády; vrhne zbraň do kruhu na druhém konci tanečního prostranství a přitom hlasitě jmenuje místo, odkud pochází, například: „Kunyan je můj kraj“⁹, pak se na chvílku zarazí a přátelé mu mezitím do druhé ruky „vloží nějaký dar“, koplí, bumerang či jinou zbraň. „Dobrý válečník tak může získat víc, než jeho ruka může udržet, zvlášť má-li dcery na vdávání.“¹⁰

U Winnibagů (siouského kmene z oblasti Velkých jezer) pronášejí kmenovi náčelníci k svým spolubratřím¹¹, náčelníkům jiných kmenů, příznačné proslovy, jež skvěle ilustrují etiketu¹² rozšířenou ve všech civilizacích severoamerických indiánů. O kmenové slavnosti každý rod připravuje jídlo, tabák pro zástupce jiných rodů. Zde máme například útržek proslovi náčelníka rodu Hadů¹³: „Zdravím vás, to je dobře, jak bych to mohl říci jinak? Jsem ubohý, bezcenný člověk, a vy jste si na mě vzpomněli. To je dobře... Mysleli jste na duchy a přišli jste si se mnou

posedět... Vaše misky budou brzy naplněny, ještě jednou vás zdravím, vás, lidské bytosti, které zaujímáte místo duchů“, atd. A když každý z náčelníků pojedl a vykonal tabákovou obět ohni, vyjádřil závěrečnou průpověď morální posláni slavnosti a všech závazků: „Děkuji vám, že jste přišli zaujmout toto místo, jsem vám za to vděčný. Dodali jste mi odvahu... Pezehnání vašich dědů (kteří měli zjevení a které vy ztělesňujete) se vyrovná pezehnání duchů. Je dobře, že jste se mé slavnosti zúčastnili. Tak to má být, neboť naši předkové rekli: „Váš život je křehký a posílí vás může jen rada statečných.“ Poradili jste mi... Pro mě to znamená život.“

Tak po celý vývoj člověka existuje jen jedna moudrost. Bereme tedy za svůj životní princip to, co vždy bylo a vždy bude principem: vyjít ze sebe, dobrovolně i povinně dávat; v tom se nelze změnit. Jedno krásné maorské přísloví praví:

*Ko Maru kai atu
Ko Maru kai mai
Ka ngohe ngohe.*

„Dávej tolik, kolik bereš, a vše bude v pořádku“¹⁴.

II.

ZÁVĚRY PRO EKONOMICKOU SOCIOLOGII A POLITICKOU EKONOMII

Tato fakta neosvětlují jenom naši morálku a nepomáhají jen směřovat náš ideál; jejich přiznáním můžeme lépe analyzovat nejobecnější ekonomické jevy a stávající analýza nám zase pomůže najít lepší metody řízení, použitelné pro naše společnosti.

⁸ P. ROTTI, *Games, Bull. Ethn. Guensland*, s. 23, č. 28.

⁹ Oznamovat názvy rodů a místa přivodit je obvyklí velice rozšířený v celé východní Austrálii; souvisí se systematickým cílem a vážností jména.

¹⁰ Důležitý fakt, který nás vede k domněnce, že vyjmenouvaní darů se tak na sebe bere příslibu manželství.

¹¹ P. RADIN, *Winnepago Tribe*, XXXVIII Annual Report of the Bureau of American Ethnology, s. 320 n.

¹² Viz heslo *Etiquette* ve W. HODGGE, *Handbook of American Indians*.

¹³ S. 326, dva z pozvaných náčelníků jsou výjimečně příslušníky rodu *Haida*. Tyto projevy lze srovnat s navlas stejnými projevy při smuteční slavnosti u *Thingiti* (Haida), J. R. SWANTON, *Thingit Myths and Texts*, Bull. of Am. Ethn., č. 39, s. 372.

¹⁴ Reverend R. TAYLOR, *Te Ika a Maui. Old New Zealand*, s. 130, přisl. 42, přeloženo velmi krátce jako „give as well as take and all will be right“, ale doslovný překlad je parníké tenise: „Kolik Maru dá, tolik Maru vezme, a to je dobře, dobře. (Maru je boh války a spravedlnosti.)“

Několikrát jsme viděli, jak se sledovaná ekonomika směny-daru vymyká rámcem tzv. přirozené ekonomiky, utilitarismu. Veškeré tyto nadmíru důležité jevy ekonomického života všech těchto národů — řekněme pro jasnější představu, že jsou dobrými představiteli velké neolitické civilizace —, a vše, co z těchto tradic přechází ve společnosti blízkých té naší či v našich zvyklostech, se vymyká schématům, jež zpravidla podávají ti z mála ekonomů, kteří se pokusili srovnávat různé známé ekonomiky¹⁵. Připojujeme tedy naše opakované připomínky k připomínce B. Malinowského, který obětoval celou jednu práci tomu, aby „rozmetl“ běžné doktríny o „primitivní“ ekonomice¹⁶.

Předkládáme zde pevný řetězec faktů:

V těchto společnostech funguje pojem hodnoty: obecně řečeno, hromadí se zde velké přebytky: často jsou vynakládány ryze ztrátově, s relativně velkým přebytkem¹⁷, který v sobě nemá nic obchodnického: jsou zde znaky bohatství, svého druhu plátidla, která se směňují¹⁸. Tato velice bohatá ekonomika je však dosud plna náboženských prvků: plátidlo má dosud svou magickou moc a poji se ke klanu nebo k jednotlivci¹⁹, různé ekonomické aktivity, například trh, jsou prostoupeny rituály a mýty: uchovávají si obřadní povinný a účinný ráz²⁰, oplývají rituálními a právními prvky. Z tohoto hlediska už odpovídáme na otázku po náboženském původu pojmu ekonomie.

¹⁵ BUCHER, *Entstehung der Volkswirtschaft*, 3. vyd., s. 73, tyto ekonomické jevy vřítal, ale podceňl jejich význam a omezil je na pohostinnost.

¹⁶ B. MALINOWSKI, *Argonauts*, s. 167 n.; *Primitive Economics*, *Economic Journal*, březec 1921. Viz předmluvu J. G. FRAZERA k B. MALINOWSKÉMU, *Arg.*

¹⁷ Jeden z těchto krajních případů, který nutíme uvést, je případ obětování psů u Čukčů (viz výše, s. 28, pozn. 43). Stává se, že majitelé těchto nejbřastnějších smeteců, pobíjí veškerá svá spřázcení a mstí si konjunkturou.
¹⁸ Viz výše, s. 29, pozn. 52.

¹⁹ Stov. výše.
²⁰ B. MALINOWSKI, *Arg.*, s. 95. Stov. J. G. FRAZER, předmluva ke knize B. MALINOWSKÉHO, *Arg.*

nické hodnoty, kterou si kladl Durkheim²¹. Tyto skutečnosti odpovídají rovněž na spoustu otázek týkajících se forem a příčin toho, čemu se tak nevhodně říká směna, „směnný obchod“, *permutatio*²² užitečných věcí, což historická ekonomie podle opatrných Latinů, kteří se zase řídili Aristotelem²³, klade za původ dělby práce. V těchto různorodých společnostech, vesměs už dostatečně osvědčených, však obíhá něco zcela jiného než užitečná věc. Klany, generace a obecně vzato i pohlaví jsou kvůli mnohostranným vazbám, jež vznikají ze vzájemného styku, ve stavu nepřetržitého ekonomického kvasu a tento rozruch není vůbec přízvěmi: není zdaleka tak prozaičský jako naše prodeje a koupe, pracovní smlouvy či hrátky na burze.

Můžeme však jít ještě dál, než kam jsme došli dosud. Můžeme rozkládat, směřovat, zabarvovat a jinak si vymezovat hlavní pojmy, které jsme používali. Výrazy, jichž jsme užili: prezent, dar, dárek, nejsou sanny o sobě zcela přesné. Jiné však nenacházíme, tot vše. Právni a ekonomické termíny, jež s oblibou stavíme do protikladu: dobrovolnost a povinnost; štědrost, velkodušnost, přepych a spříšlost, zájem, prospěch by také bylo dobré znovu vložit do tavícího kotle. Můžeme to jen doporučit: vyberte si příklad²⁴ Trobriandů. Veškeré ekonomické jednání, které jsme popsali, vychází z jednoho komplexního pojmu a tento pojem neznamená ani zcela dobrovolnou a nezáštnou službu, ani čistě záštnou výrobu a směnu užitečných věcí. Vybujel nám zde jakýsi hybrid.

²¹ E. DURKHEIM, *Formes élémentaires de la vie religieuse*, s. 598, pozn. 2.

²² *Digesta*, 8, 1: *De Contr. Empt.*, 1. Panthus nám vysvětluje velkou rozpravu mezi opatrnými Římany s cílem zjistit, byla-li *permutatio* (výměna) prodejem. Celá tato pasáž je zajímavá, včetně chyby, již se vzdělaný právník dopustil při své interpretaci Honora. 2, 7, 472—475: *hoyulo* znamená jistě konjunktur, ale plátidlem u Řeků byl bronz, železo, kožštiny, kravy jako takové a otroci, přičemž každá z těchto položek měla svou přesně vymezenou hodnotu.

²³ *Politika*, kniha I, 1257 a. 10 n.: všimneme si slova *metedosis* (předání) tam, s. 25.

²⁴ Mohli bychom si zrovna tak vybrat arabskou *saddagu*, ahmáznu, cenu nevěsty, spravedlnost, dan. Stov. výše.

Malinowski vyvinul značné úsilí²⁵, aby z hlediska po-
hnutek — zájmu a nezištnosti — utřídl veškeré transak-
ce, se kterými se u Trobriandců setkal: řadí je od čistě-
ho daru až po směnný obchod po vzájemném smlouvá-
ní²⁶. Tato klasifikace je v zásadě nepoužitelná. Podle Ma-
linowského je tak typem ryziho daru dar mezi manželi²⁷.
Domníváme se, že jedním z nejdůležitějších objevů, které
Malinowski učinil a který staví do jasného světla sexu-
ální vztahy v celém lidstvu, spočívá v tom, že přirovnal
*magutu*²⁸, „trvalou“ platbu muže své ženě, k „platu“ za
poskytnuté sexuální služby²⁹. Stejně tak i dárky pro ná-
čelníky jsou daněmi, rozdávané jídlo (*sagali*) je náhradou
za práci či vykonané rituály, například v případě bdění
nad mrtvým³⁰. V zásadě nejsou tyto dary ani dobrovolné,
ani skutečně nezištné. Vesměs už jde o proslužby, kte-
rými se mají oplatit různé služby a věci, ale které též mají
utuzit vylučně spojení³¹, jež ani nelze odmítnout, ja-
ko například spojení mezi kmeny rybářů³² a kmeny
zemědělců či llněářů. Tento jev je totiž všobecný, setkali
jsme se s ním kupříkladu u Maorů, Činšjanů³³ atd. Vi-
díme tedy, v čem tkví ona síla, zároveň mystická i prak-

²⁵ B. MALINOWSKI, *Argonauts*, s. 177.

²⁶ Je pozoruhodné, že v tomto případě nejde o prodej, neboť nedochází k směně *magutu*, platidla. Ekonomický vztah, k němuž se Trobriandci vyzpějali, nedosahuje tudíž vyznění platidla při směně jako takové.

²⁷ *Ivire qili*.

²⁸ *Tamu*, s. 197.

²⁹ Slovo se používá k označení platby za povolenou prostituci neprovdá-
ných dívek; srov. MALINOWSKI, *Arg.*, s. 183.

³⁰ Srov. výše, s. 56; pozn. 89. Slovo *sagali* (srov. *hekari*) znamená rozdě-
ní, rozkládání.

³¹ Srov. výše, s. 57; pozn. 95; zvláště dar *utiguibu* švagrové, sklizené plod-
iny vynechanou za přátel.

³² Viz výše (uvést), s. 55; pozn. 86.

³³ Maorové, viz výše, s. 21; pozn. 24. Dábra práce (a zpravidla, jakým fin-
ansem při přípravě slavnosti mezi činšjanskými kmeny) je obdobnou po-
psánou v jednom mytu o polhaci, F. BOAS, *Tschinshan Mythology*, XXXVIsi-
Ann. Rep. Bur. Am. Ethn., s. 274, 275; srov. s. 378. Příkladem tohoto druhu
ly se dalo i vešit bezpochybně. Takovéto ekonomické instituce ve skutečnosti
existují i ve společenstvech neskonale méně rozvinutých. Viz například
v Austrálii výhradně postavení jedné místní skupiny vztahující ložisko čer-
vené hlíny (ABSTON a HOLLING, *Savage Life in Central Australia*, London
1924, s. 81, 130).

tická, která kmeny stmeluje a zároveň rozděljuje, která
u nich vyvolává dělbou práce a současně je nutí směřovat.
I v takových společenstvech jednotlivec i skupina či spíše
podskupina vždy počítávali své svrchované právo odmít-
nout smlouvu, což právě dává oběhu statků zdání stíe-
rosti; na druhé straně však na takovéto odmítnutí běžné
neměli právo, ani na něm neměli zájem, a právě to činí o-
ny vzdálené společenosti přese všechno spřízněné s těmi
našimi.

Užití platidla by mohlo podnitit další úvahy. *Vaygu'a*
Trobriandců, náramky a náhrdelníky, stejně tak jako
měděné předměty na americkém Severozápadě a irokéz-
ské *wampumny** jsou zároveň bohatstvím, znaky³⁴ bohat-
ství, směnnými a platebními prostředky a též věcmi, které
nutno dávat, požádáno nic. Jenomže jsou také zástavami
spjatými s osobami, které je používají, a tyto zástavy za-
vazují. Ale protože na druhé straně už slouží jako peněžní
znak, lidé mají zájem je vydávat, aby mohli opět vlastnit
další a proměnit je za zboží či za služby, které se znovu
promění v platidla. Mohli bychom říci, že trobriandský či
činšjanský náčelník do jisté míry postupuje jako kapita-
lista, který se ve vhodný okamžik dokáže zbavit peněz,
aby pak svůj obežný kapitál obnovil. Tato forma oběhu
statků a forma archaického oběhu znaku bohatství, jež
po nich následuje, se vysvětluje rovným dílem zájmem
a nezištností.

Ani k prostému ničení statků nedochází zcela lho-
stejně, jak jsme se domnívali. Ani takovéto vznešené či-
ny nejsou prosty egotismu. Kvůli oné ryze okázalé, tě-
měř vzdělceky neuměrné, často čistě destruktivní formě
společby, kdy je značný a dlouho shromážděvaný maje-
tek řízem rozdělán či dokonce zničen, zejména v případě

³⁴ Viz výše, s. 43. Stopa po těchto institucích je patrna i v tom, že v ger-
mánských jazycích se pro označení platidla obecně používá jak slova to-
ken, tak slova *zeichen*; znak, kterým je platidlo, znak, jehož je nositelem,
i zástava, jíž je, jsou jedina a též věc — tak jako podpis člověka zároveň za-
vazuje jeho odpovědnost.

podlače³⁵, vypadají tyto instituce jako jedno obrovské, dělnický marmotratné plytvání. Nejenže se při něm skutečně a doopravdy odstraňují potřebné věci, nadměrně požívají drahé potraviny, ale má se i pro pouhou radost z něčení, například médéné předměty, plátidla, jež čímšjanšti, tlingišti a haidsi náčelníci házejí do vody a kvakutšišti náčelníci a kmenev, které jsou s nimi spřízněny, rozlannují na kusy. Dívod takovychto darů a bezuzdné spolčebv, takovychto ztrát a silného něčení statků není zcela neznámý, zvláště ve společnostech, kde se uplatňuje potlač. Mezi náčelníky a vazaly, mezi vazaly a poddanými se tímto dary ustavuje hierarchie. Dát znamená dokázat svou převahu, být něco víc, být vyšší magister, přijmout a neoplatit či neoplatit větší měrou znamená podřítit se, stát se zákazníkem a sluhou, stát se malým, upadnout (mnister).

Magický rituál kulv, zvaný mwasila³⁶ je pln formuli a symbolů, které ukazují, že budoucí kontrahent sleduje především vlastní profit: společenskou, a dalo by se říci, přímo surovou nadřazenost. Když čaroděj očaruje betelový ořech, který budou požívat se svými partnery, když očaruje náčelníka, jeho druhy, jejich prasata, náhrdelníky, pak hlavu a její „otvory“, pak vše, bylo přineseno, patří, dary na zahájení, atd., když tohle vše učiní, začne zpívat, nikoli bez nadsázky³⁷:

Přeurátní horu, hora se poline, hora se zhroutí, atd. Mé kouzlo bude stoupat na vrchol horv Dobu... Můj čun se po-

³⁵ Viz G. DAVY, *Fot juréa*, s. 344, n.; G. DAVY (*Des clans aux Empires: Elements de Sociologie*), 1) pouzce přecenil význam těchto skutečností. Počítá je užitečné pro nastolení určité hierarchie, a tu nastoluje často, není k tomu však naprosto nutný. Tak mlotské či banuuské africké společnosti, kde nemají podlače, anebo jej v každém případě nemají tak rozvinutý či snad o něj přišly, mají všechny možné formy politického uspořádání.

³⁶ B. MALINOWSKI, *Arg.*, s. 199—201; stov. s. 203.

³⁷ *Taru*, s. 199. Slovo hora v této básni označuje dřevěcastanový ošl-rov. Čun se polopí vahou zboží přivážetého ze slavnosti kida. Stov. jinou připověď, s. 200, text s komentáři, s. 441; stov. s. 142, poznámkou slovní hříčku se slovem „pěnit“. Stov. připověď na s. 205; stov. výše, s. 124, pozn. 1.

topi... atd. Má pověst je jako hrom: můj krok jako šum, který vyvoláváví letící čarodějovú. Tudududu.

Hle, jak se každý snaží být první, nejkrásnější, nejsťastnější, nejsilnější a nejbohatší, a jak toho docílují. Později náčelník potvrzuje svou manu tím, že rozdělí mezi vazaly a příbuzné, co právě přijal; udržuje si postavení mezi náčelníky tím, že náhrdelníky opíáči náramky, návštěvy pohostinnosti a tak dále... Ať to vezmeme z kteréhokoli konce, v tomto případě je bohatství prostředkem k získání vážnosti i užitečnou věcí. Je však jisté, že mezi námi je tomu jinak a že i u nás není bohatství především prostředkem k ovládní lidí?

Podrobně nyní zkusíme ohnén jiný pojem, který jsme postavili proti daru a nezištnosti: pojem zájmu, individuálního hledání užítku. Ani ten nevyvádá tak, jak funguje v naší vlastní mysli. Existuje-li nějaký ekvivalentní pojem, který motivuje trobriandské či americké náčelníky, andamanské klany atd. či dříve motivoval uslechtilé Indv, urozené Germány a Keltv při jejich darech a spotřebě, není to chladný úsuděk obchodníka, bankéře a kapitálisty. V těchto civilizacích je člověk zříštný, ale jiným způsobem, než je tomu dnes. Tezauruje se, ale proto, aby se vydávalo, aby se „zavazovalo“, aby se lidé stali „vazaly“. Na druhé straně se směňuje, ale přednětem směny bývají přepychové věci, ozdoby, ošázení, anebo jsou to věci určené k okamžité spotřebě či hostiny. Vrací se s úrokem, ale proto, aby se vyrovnala ztráta, způsobená „odloženou spotřebou“. Zíštnost zde tedy je, ale tato zíštnost je pry jen analogická té, která vede nás.

Mezi relativně amorní a nezištnou ekonomikou uvnitř podskupin, která řídí život australských či severoamerických klanů (na východě a v oblasti prérí), na jedné straně a individuální ekonomikou rychlo zisku, jakou naše společnosti poznaly alespoň zčásti, jakmile ji semitské

a řecké obyvatelstvo vynalezlo, na straně druhé povstala obrovská řada ekonomických institucí a událostí. Tuto řadu však neovládá ekonomický racionalismus, který tak rádi zobecňujeme.

Samotné slovo *interêt* (zájem, ale též účast, podíl, úrok, zisk) je nedávného data, původem z techniky účetnictví, latinského „*interest*“, které psávali do účetních knih před renty určené k vyzvednutí. Podle starověké, ryze epikurejské morálky je nejvyšším cílem blaho a rozkoš, a ne materiální prospěch. Bylo třeba vítězství racionalismu a merkantilismu, aby vešly v platnost a byly povýšeny na hlavní zásady pojmy zisk a individuum. Vítězství pojmu osobní zájem lze téměř datovat — po Mandevillovi (*Bylka o věklach*). Tento pojem se dá těžko a jenom opísem přeložit do latiny, řečtiny či arabštiny. I lidé, kteří psali klasickým sanskrtem a používali slova *artha*, dosti blízkého naší představě zájmu, měli o zájmu i o dalších kategoriích jednání jinou představu než my. Posvátné knihy klasické Indie už dělí lidské činnosti podle: zákona (*dharma*), zájmu (*artha*), toulhy po rozkoši (*leána*). Především se však jedná o zájem politický: zájem krále a bráhmánů, ministrů, zájem království a každé kasty. Vyznamaná literatura *nítišáster* (učebnic chytrosti a politiky) není ekonomická.

Teprve naše západní společnost, v době zcela nedávné, udělaly z člověka „ekonomického živočicha“. Ne všichni jsme však zatím bytostmi takového druhu. V našich masách i elitách je čiré a iracionální plynutí běžnou praxí: je také dosud příznačné pro některé šosáky z řad naší šlechty. *Homo oeconomicus* není za námi, je před námi jako člověk morálky a povinnosti, jako člověk vědy a rozumu. Člověk byl velmi dlouhou dobu něčím jiným a není tomu tak dávno, co se stal strojem vybaveným podobně.

Ostatně, našleští máme k trvalému a chladnému hospodářskému kalkulu ještě daleko. Ať někdo provede hloubkový statistický rozbor naší spotřeby, vyřadí nás,

západních středních vrstev, jako to učinil Halbwachs v případě dělnické třídy. Kolik potřeb uspokojujeme? Kollika sklomím, jejichž konečným cílem je prospěch, nepodléháme? Kollik ze svého zisku vydá a kollik může vydat bohately člověk na své osobní potřeby? Nepodobá se snad tím, kollik utrácí za přepych, za umění, za nesmysly, za služebnictvo, někdějším šlechticům či barbarským náčelníkům, jejichž mravy jsme právě popsali?

Je dobře, že je tomu tak? To je jiná otázka. Je asi dobře, že existují jiné prostředky, jak utrácet a směřovat, než čiré plynutí. Podle našeho mínění však metodu, jak nejlépe hospodarit, nenajdeme v propočtu individuálních potřeb. I když chceme rozmožít naše vlastní bohatství, musíme podle mého být i něčím jiným než pouhými finančníky, musí se z nás stát nejlepší účetní a nejlepší správci. Bezohledné sledování individuálních cílů je zhroutné pro cíle a stabilitu celku, rytmus jeho práce i jeho radosti a — zpětným působením — i pro jednotlivce sama.

Už jsme byli svědky toho, že důležité složky, ba i sdružení našich kapitalistických podniků skupinově usilují o to, aby si připoutaly skupiny svých zaměstnanců. Na druhé straně všechna odborová uskupení, jak zaměstnavatelská, tak zaměstnanecská, tvrdí, že hájí a představují obecný zájem tak horlivě jako osobní zájem svých stoupenců či přímo svých korporací. Veškeré tyto krásné proslovy jsou, pravda, vyšperkovány mnoha metaforami. Musíme však konstatovat, že na tuto „sociální“ úroveň se začíná pozvedat nejen morálka a filozofie, nýbrž i samotný ekonomický myšlení a praxe. Zaměstnavatelé cítí, že už mohou zaměstnávat jen lidi jisté si tím, že budou po celý život za poctivě vykonanou práci pro druhé i pro sebe poctivě placeni. Vyrobcé-směnitel opět cítí — cítil to vždycky, ale tentokrát výrazně —, že směňuje víc než nějaký výrobek či pracovní dobu, že dává něco ze sebe: svůj čas, svůj život. Chce být tudíž za tento dar odměněn, tře-

ba i skromné. A odmítnout mu tuto odměnu znamená vést ho k lenosti a menší výkonnosti.

Snad bychom z toho mohli vyvodit nějaký závěr, sociologický a praktický zároveň. Pověsťná síra 64. „vzájemně klamání“ (Poslední soud), zjevená Muhammadovi v Mecece, říká o Bohu:

15. *Majetky vaše a děti vaše jsou pro vás jen pokušením, zatímco Bůh má u sebe věru odměnu nesmrtnou.*

16. *Bojte se tedy Boha, jalc jen můžete! Slyšte a poslouchajte a dávejte almužny pro dobro duší svých i ti, kdož u sebe se varují skrblicův, ti věru budou blaženi!*

17. *Dáte-li Bohu ujhodnou půjčku, On vám ji nauráti dvojnásobně a odpustí vám; užduť Bůh je za udtěčnost uznadý a laskavý,*

18. *Zná nepoznatelně i ušebecně zrdmné, je mocný, moudrý!*

(Přeložil Ivan Hrbek)

Nahradte jméno Alláha společností a profesní skupinou či připojte tři jména, jste-li věřící; nahradte pojem almužna pojmem kooperace, práce, závazkem větší druhému, a budete mít poměrně dobrou představu o ekonomickém umění, které se právě pracně rodi. Vidíme, že už funguje v některých ekonomických uskupeních a v středních mas, které velice často mívají větší smysl pro své zájmy, pro obecný zájem, než ti, kdo jim vládnou. Až bude někdo studovat tyto temné stránky společenského života, dokáže možná trochu osvětlit cestu, kterou se musí ubírat naše národy, jejich morálka, stejně tak jako jejich ekonomika.

III.

OBECNĚ SOCIOLOGICKÉ A MORÁLNÍ ZÁVĚRY

Dovoľte nám ještě jednu metodologickou poznámku k tomu, co jsme sledovali.

Ne že bychom si přáli dávat přítomnou práci za vzor. Pouze ozřejmujeme. Není dostatečně celistvá a analyza mohla být ještě podrobnější³⁶. V podstatě jsou to spíše otázky, jež klademe historikům, etnografům, spíše navrhuje- me, co by mohlo být předmětem výzkumu, než abychom nějaký problém vyřešili a dali na něj definitivní odpověď. Prozatím nám stačí vědomí, že v tomto směru se dá mnoho věcí objevit.

V takovémto přístupu k problému se však tají heuristický princip, který bychom rádi osvětlili. Skutečnosti, jež jsme studovali, jsou vesměs — dovoľte nám ten výraz — *totalitní* sociálními fakty, či chcete-li — třebaže to slovo nemáme příliš v lásce — fakty *obecnými* znamená to, že v některých případech uvádějí do pohybu celou společnost a její instituce (počtač, soupeřící klany, kmemy, které se navštěvují atd.) a v jiných případech pouze velký počet institucí, zvláště když se tyto vyměny a smlouvy týkají spíše jednotlivců.

Vškeré tyto jevy jsou povahy zároveň právní, ekonomické, náboženské, ba i estetické, morfologické atd. Jsou to jevy z oblasti soukromého i veřejného práva, morálky řízené i rozplylené, přísne povinné či prostě chválené i odsuzované, politické i domácí, zajímaví společenské třídy, stejně tak jako klany a rodiny. Jsou povahy náboženské; patří rovnou měrou náboženství v pravém smyslu slova, magii, animismu i nábožensky nevyhraněné mentařitě. Jsou povahy ekonomické, neboť pojmy hodnoty, užitku, zisku, úroku, přepychu, bohatství, koupě, akumulace a na druhé straně pojem spotřeby, a to i číreho, ryze okázalého plynutí, jsou vsudypřítomné, i když jsou

³⁶ Prostor, ve kterém by naše výzkumy, věcně tech, které jsme už provedli, mohly přinést největší, je Mikronésie. Existuje tam nejhmrtví důležitý početní a smluvní systém, zvláště na ostrovech Jap a Palau. V Indonésii, zvláště mezi Khmery, v Asamu a u tibetobharmských národů instituce tohoto druhu také existují. Končné Berberové rozvinuli pozoruhodné obyčej *thansa* (viz E. WESTERMARKCK. *Marriage Ceremonies in Morocco*. Viz rejstřík, hesla *Present*, E. Doutte a R. Maunier, kompulentnější než my, si vyhrnuli studium tohoto jevu. Cenné doklady poskytl také staré semitské právo a berberské obyčej.

chápány jinak, než je chápeme dnes my. Na druhé straně tyto instituce mají důležitou estetickou stránku, k čemuž jsme po zralé úvaze v této studii nepřihlíželi, ale tance, které se střídavě provozují, zpěvy a ceremonie všeho druhu, dramatická vystoupení, která se pořádají od tábora k táboru, od spojení ke spojení; předněty všeho druhu, které se vyrábějí, používají, zdobí, leští, shromáždí a předávají s láskou, vše, co se přijímá s radostí a úspěšně předvádí, samotné hostiny, kterých se všichni účastní; vše, potrava, předněty a služby, i „vážnost“, jak říkají Tlingitové, vše je předmětem estetického prožitku, ne jen prožitku z kategorie morálky či zájmu³⁹. Platí to nejen pro Melanésii, ale především pro americký Severozápad a jeho systém potlače a ještě více pro slavnosti-trhy v indoevropském světě⁴⁰. Konečně jsou to také jasné morfologické jevy. Vše tam probíhá během shromáždění, jarmarků a trhů, či alespoň o slavnostech, které je nahrazují. Veškeré tyto slavnosti předpokládají existenci kongregací, jejichž trvání může přesáhnout délku ročního období, kdy dochází k společenskému soustředění, jako jsou zimní potlače u Kwakiutů, anebo rozmezí několika týdnů, jako námořní výpravy Melanésanů. Na druhé straně tam musí být cesty či alespoň stezky, moře či jezera, po kterých se lze v klidu přemísťovat. Je zapotřebí spojení na úrovni kmenové, mezikmenové či mezinárodní, *commercium* (obchodování) a *convivium* (vyvádávání)⁴¹.

Jsou to tedy víc než pouhá témata, institucionální prvky, více než složitě instituce, ba i víc než systémy institucí, rozdělené například na náboženství, právo, ekonomiku atd. Jsou to „celky“, celé sociální systémy. Jejichž fungo-

³⁹ Viz „rituál krásy“ při trobriantském obchodu kula, B. MALINOWSKI, s. 334 ff., 336. náš partner nás vidí, vidí, že naše tvář je krásná, házá nám svá *uaguga'a*“. Srov. M. THURNWALD o používání mincí na ostrovu *Forstungen*, III, s. 39; srov. výraz *Prachtbau* (skvostný strom), d. III, s. 144, v. 6, v. 13; 156, v. 12, pro označení mince nebo žuty ozdobené mincemi. Náčelník je jinak označován za „strom“, I, s. 298, v. 7, v. 13, 14.

⁴⁰ Tih s nevestiní: pojem slavnosti *jerfa*, Ith.
⁴¹ Srov. M. THURNWALD, tam., III, s. 36.

vání jsme se pokusili popsat. Viděli jsme společnost v dynamickém či fyziologickém stavu. Nestudovali jsme je, jako kdyby byly ve strnulém, statickém či spíše mrtvolném stavu, tím méně jsme je rozkládali a rozpitvávali na právní pravidla, mýty, hodnoty a ceny. To podstatné, všeobecný pohyb, to, co je živé, přehavý okamžik. Když si společnost a lidé poutově uvědomují sami sebe a své postavení vůči druhým, jsme mohli zaznamenat, jen když jsme zkoumali celek. Takovéto konkrétní sledování sociálního života umožňuje dobrat se nových faktů, jež teprve začínáme tušit. Podle našeho mínění není nic naléhavějšího ani plodnějšího než studium sociálních faktů.

Má dvoji výhodou. Předně výhodou všeobecnosti, neboť tato obecně platná fakta mají naději být univerzálnějšími než různé instituce či různá témata spleť s tímto institucemi, které mají vždy více či méně náhodně lokální zabarvení. Hlavně však má výhodou realnosti. Tímto způsobem vidíme sociální jevy takové, jaké jsou, zcela konkrétně. V každé společnosti vnímáme spíše lidi, skupiny a jejich chování než ideje a pravidla. Sledujeme je, jak se vyvíjejí, jako v mechanice vidíme hmotu a systémy či jako v moři vidíme chobotnice a sasanky. Sledujeme bezpočet lidí, hybné síly, jež mají ve svém prostředí i ctech kolísavý kurs.

Historikové cítí a právem namítají, že sociologové příliš abstrahují a vzájemně oddělují různé společenské jevy. Nutno postupovat jako oni: sledovat to, co je dáno. Vždyť dán je Řím, Athény, průměrný Francouz. Melanésan z toho či onoho ostrova, a ne modlitba či právo o sobě. Poté co sociologové z nouze příliš vydělovali a abstrahovali, budou se muset snažit všechno opět poskládat. Získají tak bohaté údaje. — Získají tak i prostředek, jak uspokojit psychology. Ti živě pociťují své výsadní postavení, a zvláště psychopatologové mají jistotu, že studují něco konkrétního. Všichni studují či měli by sledovat chování celých bytostí, a ne bytostí rozdělených podle jednotlivých vlastností. Je třeba je napodobit. Studium konkrétního

v jeho celku je možné a v sociologii ještě poutavější a výmluvnější. I my sledujeme ucelené a složité reakce číselně vymezeného počtu lidí, celistvých a složitých bytostí. I my popisujeme, co se odehrává v jejich organismech a psychách, a zároveň popisujeme chování této masy a psychózy, které mu odpovídají: počty, myšlenky, projevy vůle davu či organizovaných společností a jejich podskupin. I my vidíme těla a reakce těchto těl, myšlenky a city, jež jsou zpravidla interpretacemi a řídicími pohybnými těly této reakce. Zásadou a cílem sociologie je pozorovat celou skupinu a veškeré její chování.

Neměli jsme čas — znamenalo by to neúnosně rozšířit omezené téma — pokusit se už teď dohlédnout morfolo-gických hlubin veškerých faktů, které jsme zde uvedli. Možná by bylo přesto užitečné uvést, alespoň jako příklad metody, již bychom se chtěli řídit, kterým směrem bychom se v našem výzkumu ubírali.

Veškeré společnosti, které jsme výše popsali, kromě těch našich evropských, jsou společností členěné. I indoevropské společnosti, římská před vznikem *Zákonů duonáci desek*, germánské společnosti až do pozdní doby, než byla sepsána *Edda*, irská společnost, než vznikla její základní literární díla, se dosud zakládaly na klanech či alespoň velkých rodinách, víceméně nedliných uvnitř a navenek vzájemně izolovaných. Všechny tyto společnosti byly či jsou na hony vzdáleny našemu slednocování či jednotě. Jež jim připisuje nedostatečující historie. Na druhé straně jedinci uvnitř těchto skupin, třeba silně poznamenaní, byli méně smutní, méně vážní, méně lakomí a méně osobní, než jsme my: alespoň navenek byli či jsou proti nám velkodušnější, štědrější. Při kmenových slavnostech, při oslavách soupeřících klanů a rodin, které se sdružují či navzájem zasvěcují, se skupiny navštěvují: i v rozvinutějších společnostech — poté, co se rozvinul zákon „pohostinnosti“ — zákon přátelství a smlouvy dobu a ve velkém množství společností přistupovali lidé

k sobě navzájem v podivném duševním rozpoložení, s přehnanou obavou a nepřátelstvím i s přehnanou velkodušností, jež však vypadají šílené jen v našich očích. Ve všech společnostech, jež bezprostředně předcházely tu naši a dosud nás obklopují, i v mnoha obyčejných spjatých s lidovou morálkou neexistuje střední cesta: mit plnou důvěru, nebo nemit důvěru žádnou, složit zbraně a vzdát se magie, anebo dát vše, od okamžité pohostinnosti k vlastním dectám a statkům. V takovémto stavu lidé re-zignovali na vlastní zdrženlivost a uměli dávat a oplatit.

Ani neměli na vybranou. Když se střetnou dvě skupiny lidí, mohou se jediné rozjet — jsou-li k sobě podezřívaví či vyzývaví, může dojít k bitce —, anebo spolu vyjednávat. Ještě v době, kdy platila práva velice blízká našim, kdy se prosadila nám nepřítis vzdálená ekonomika, se „vyjednávalo“ výhodně s cizinci, i když to byli spojenci. Lidé z Kirtwiny na Trobriandských ostrovech řekl Malinowski⁴²: „Lidé z Dobu nejsou dobří jako my. Jsou krutí a jedí lidi: když na Dobu přijedeme, bojíme se jich. Mohli by nás zabít. Ale stačí, abych vyplivl oddenek zázvoru, a jejich duše se změní. Odloží svá kopí a náležitě nás přijmou.“ Nic nevyjadřuje lépe onen nejistý stav mezi svátkem a válkou.

Thurnwald, jeden z nejlepších etnografů, nám v genealogickém přehledu⁴³ v souvislosti s jiným melanéským kmenem popsal událost, která rovněž jasně ukazuje, jak tyto lidé naráz a hromadně přecházejí od oslavy k bitce. Bulcau, jeden z náčelníků, pozval Bobala, druhého náčelníka, a jeho lidi na hostinu, pravděpodobně první z dlouhé řady. Po celou noc se předváděly tance. Ráno byli všichni po probdě, protančené a prozpívané noci potráždění. Stačila jediná Bulcauova poznámka, a kterýsi z Bobalových mužů ho zabil. Tlupa začala vraždit a plenit a umesla ženy ze vsi. Bulcau a Bobal byli nejdřív

⁴² B. MALINOWSKI, *Argonauts*, s. 246.

⁴³ *Salonio Insehn*, d. III, tabulka 85, pozn. 2.

ve přátelé a teprve pak sokové." bylo řečeno Thurnwaldovi. Takovému jevy jsme zaznamenali všichni, někdy dokonce kolem sebe.

Pakliže národy proti sobě takto staví rozum a cit, vůli k míru a nenadálé návaly šilensví, potom dokáží nahradit spojenectví, dar a obchod válkou, izolovaností a stagnací.

Ukážeme si, k čemu jsme ve svých výzkumech dospěli. Společnosti se vyvinuly do té míry, že ony samy, jejich podskupiny a koneckoneců i jednotlivci, kteří je tvoří, dokázali upravit své vztahy, dávat, přijímat a konečně oplácet. K tomu, aby lidé spolu mohli obchodovat, museli se napřed naučit odkládat kopí. Teprve pak si dokázali mezi sebou vyměňovat statky i osoby, už ne jen v rámci klanů, ale i na úrovni kmenů a národů a hlavně mezi lidmi jako jednotlivci. Teprve pak si lidé dokázali vytvářet zájmy a vzájemně si je uspokojovat a nakonec je i bránit bez použití zbraní. Tímto způsobem se klan, kmen a národy naučily — a stejně tak se to v našem takzvaně civilizovaném světě musí naučit třídy, národy a také jednotlivci —, jak se vzepřít, aniž se budou vraždit, a jak se oddat, aniž jedni obětují druhé. To je jedno z trvalých tajemství jejich moudrosti a solidarity.

Jiná morálka, jiná ekonomika ani jiná společenská praxe neexistují. Bretonci v *Kronikách krále Artuše* vyprávějí⁴⁴, jak král Artuš a jeden tesař z Cornwallu vymysleli div jeho dvora: zázračný „kulatý stůl“, kolem něhož se už jeho rytíři neblili. Předtím byly i nejhonosnější hostiny poskvrněny krví prolitou v nesmyslných šarvátkách, soubojích a vraždách „ze špinavé závisiti“. Tesař říká Artušovi: „Udělam pro tebe překrásný stůl, ke kterému se jich vejde kol dokola šestnáct set i víc a nikdo nebude vyloučen... Zádný rytíř nebude moct zahájit boj, neboť nejvýše postavený tam bude rovně nejnižší postavenému.“ Jak-

⁴⁴ *L'Ingramon's Brut*, verš 22736 n.; *Brut*, verš 9994 n.

mile nebude „čelných mistr“, ustanou rozmišky. Ať Artuš převezl svůj stůl kamkoli, jeho vznešená společnost si uchovávala veselí a neporazitelnost. Takto se i dnes utvářejí silné a bohaté, šťastné a dobré národy. Národy, třídy, rodiny, jednotlivci se mohou obohatit, mohou být šťastni jen tehdy, dokáží-li se jako Artušovi rytíři sesednout kolem společného bohatství. Je zbytečné hledat dobro a štěstí jinde. Je zde, ve vnučeném míru, v pravidelném rytmu práce jak na kolektivní, tak individuální úrovni, v nahromaděném a posléze přerozděleném bohatství, přerozděleném ve vzájemné úctě a štědrosti, jak k tomu vede výchova.

Vidíme, jakým způsobem se dá v některých případech studovat celkové lidské chování, veškerý společenský život, a rovněž vidíme, jak toto konkrétní studium může vést nejen ke znalosti mravů, k dlším znalostem o společnosti, ale i k určitým mravním závěrům či spíše — abychom použili starého slova — k „obecenství“, smyslu pro občanské povinnosti, jak se říká dnes. Studia tohoto druhu skutečně umožňují zahlédnout, změřit, zvážit různé estetické, mravní, náboženské a ekonomické podněty, různé hmotné i demografické činitele, jež ve svém celku zakládají společnost a vytvářejí pospolitý život, jehož vědomé usměrňování. *Politika* v sokratovském smyslu slova, je svrchovaným uměním.

Anuśaśanaaparvan — Kniha poučení; 13. svazek Mahábháraty

Atharvavéda — viz *védy*.

Bráhmáni — kněží a obětníci; nadřazení nad všechny ostatní lidské bytosti. Byli a podle ortodoxních hinduistů dodnes jsou jedinými oprávněnými prostředníky mezi bohy a lidmi. Jejich prvořadým úkolem bylo přinášet bohům oběti za sebe i za jiné lidi. Za tímto účelem jim bylo vyhrazeno ústní tradování véd. Texty jednotlivých sbírek byly rozděleny mezi jednotlivé, výlučně bráhmanské rody, které si je předávaly z pokolení na pokolení.

C. I. (Codex Iustinianus) — sbírka císařských nařízení a zákonů publikovaná v roce 529 n. l. východořímským císařem Justinianem. Číslo za zkratkou označují knihu, titul a zákon či nařízení.

Dharmasútra — odvozeno od slova *dharma*, tj. povinnost, morálka, zákon, řád. V nejšířším smyslu slova označení pro obecně přírodní zákony, uspořádání kosmických procesů. Zahrnuje však i představu morálního řádu, který vládne vesmíru. Na úrovni jedince je to ctnost; soubor etických zásad a závazků plynoucích z jeho stavovského zařazení, pohlaví a věku. Krátká ponaučení o dodržování *dharma* — *dharmaśútry* jsou součástí védského souboru. Na nich byly založeny jakési příručky nebo učebnice, které měly stanovit normy lidského chování a jednání — *dharmaśástry*, které byly sepsovány od velmi raných dob.

Digesta — právní sbírka východořímského císaře Justiniana vydaná r. 529 n. l., obsahuje výpisky z děl klasických římských právníků. Zkracováno Dg. nebo D., přičemž čísla za touto zkratkou postupně označují knihu, titul, fragment a část fragmentu.

Familia — rodina ve smyslu souhrnu jejího veškerého majetku i osob, které k ní patřily.

Fiducia — doslova důvěra, převod vlastnictví pomocí mancipace nebo injurecese na důvěrníka, který se zavazuje, že po splnění určité podmínky převede vlastnictví dané věci zpět.

Ius civile — viz quiritské právo.

Korrealita — je případ tzv. solidárních závazků, kdy na straně věřitelské nebo dlužnické vystupuje více osob. Každý ze spoluvěřitelů může požadovat celé plnění po kterémkoli z dlužníků; též pasivní solidarita.

Kvazidelikt (*Quasidelictum*) — jakoby delikt, protiprávní jednání, za které se odpovídá bez ohledu na to, zda bylo zavíněno.

Legisakce (*legis actio*) — žaloba nejstaršího římského soukromého procesu, který byl zahajován doslovným citováním slov zákona (*lege agere*). Používalo se v 5. — 1. st. př. n. l.

Leiturgia — V Athénách se tak nazývala neplacená práce plnoprávného občana pro stát. Mezi ně patřily i chorégie; při nichž pověřený bohatý občan musel na vlastní náklady najmout zpěváky, hudebníky a tanečníky, dát je vycvičit, platit je po dobu jejich výcviku a her, opatřit jim úbory a kostýmy.

Mancipace (*mancipatio*) — formální a abstraktní právní jednání civilního práva. K platnosti bylo třeba kromě přítomnosti obou stran také pěti svědků, muže držícího váhy (vážného), pronesení přesně stanovených formulí a dalších úkonů jako bylo zejména cinknutí kovu o váhy.

Manuův zákoník (Mánavadharmašástra, Manusmrti) — je dodnes mezi hinduisty považován za nejautoritativnější učebnici *dharma*. Je nazván podle legendárního praotce lidstva Manua. Počátky díla jsou jistě velmi staré, ale podle obecného mínění pochází jeho konečná, dodnes známá podoba až z prvních staletí našeho letopočtu.

Nexum — prastará forma půjčení peněz, při jejímž nesplnění dlužník upadal do otroctví věřitele, který ho mohl i zabít.

Nizozemská Indie — dnešní Indonésie, která byla nizozemskou kolonií a plnou nezávislost získala až roku 1949.

Oštiny — jazyk Osků, italského kmene, který obýval jižní Itálii. Po podrobení Římany začala jejich kultura a jazyk postupně zanikat, je známo jen asi 250 nápisů.

Parafarnálie — samostatné manželčino jmění, které nepřináleží k věnu.

Pecunia — označení vlastnictví stáda, pak suma peněz a nakonec majetek všeho druhu.

Pilu-pilu — noční slavnost pořádaná u příležitosti sklizně jamů v Nové Kaledonii.

Quiritské právo — římské národní právo. Jde o právo římských občanů (tzv. *ius civile*), nikoliv o právo občanské. Jeho základem byl *Zákoník dvanaácti desek* a právo obyčejové.

Reálné smlouvy — typizované římské kontrakty, které byly uzavřeny v okamžiku fyzického předání předmětu smlouvy.

Res mancipi — mancipační věci měly pro starořímskou rodinu základní význam. Byly to pouze pozemky v Itálii, otroci, zvířata, která mohla nosit nebo tahat břemena, a pozemkové služebnosti venkovské. Převed vlastnického práva k těmto věcem, případně zřízení služebnosti, bylo možné pouze tzv. mancipací nebo injurecesí.

Res nec mancipi — všechny věci, které nebyly mancipační. K převodu stáčila pouhá tradice, tj. předání z ruky do ruky.

Rgvéda — viz védy.

Ršiové — zřecí a svatí muži indické společnosti, kteří jsou schopni navázat spojení s nadpozemským světem bohů. Jejich prostřednictvím dali bohové lidem védy.

Sacrae leges — zákony, jejichž přestoupením se pachatel stá *sacer* — propadal pomstě bohů a kdokoli ho mohl beztrusně zabít; chránily například tribuny lidu.

Scaevola — právník z přelomu 2. a 1. st. př. n. l.

Shylock — židovský lichvář ze Shakespearovy hry *Kupec benátský*.

Scholía — starověké vysvětlující poznámky k textům. Byly psány drobnějším písmem na okrajích hlavního textu. Jejich pisatelé jsou většinou neznámí, obsahují výtahy a jednotlivosti z děl starověkých filologů. Nejstarší pocházejí z 1. st. př. n. l., nejmladší jsou od byzantských učenců z 15. st.

Tradice (traditio), předání věci, pouhým předáním věci z ruky do ruky se převádělo vlastnické právo nemanipčních věci.

Vampurný — skořápky z lastur, upravené jako korálky, užívané jako plátidlo, pečeť apod., nebo navlékané na šňůru či vlátnané do pásu, který je buď šperkem, nebo vyjadřuje různá sdělení.

Vědy — soubor nejstarších indických literárních památek, jejichž vznik se obvykle klade do doby pronikání árijských kmenů na indický subkontinent (1200—1000 př. n. l.). Obsahují znalost způsobů, jak správně uctívat bohy; zaklínadla a magické formule v nich obsažené jsou podle indické tradice považovány za přímé božské zjevení (*šruti*), proto se při obětních úkonech a modlitbách muselo dbát na jejich naprosto přesnou reprodukci. Vědy zahrnují čtyři sbírky, z nichž nejstarší je *Rgvéda*, obsahující soubor hymnů, modliteb a oslav různých bohů a jejich vzývání. Následuje *Sámavéda*, jež je jakýmsi zpěvníkem pro účely správného zpěvného přednesu, *Jadžurvéda* — sbírka obětních připovědí a formulí — a *Atharvavéda*, ve které mají převahu zařikávání a magické formule, jež slouží k ovládnutí kouzel a tajemných sil. Z tohoto důvodu bývá *Atharvavéda* někdy vylučována ze souboru „božích slov“. Vědy nesměly být dlouho písemně zaznamenány, ústním podáním se udržovaly po dobu přesahující jedno tisíciletí. Ačkoliiv není známo, kdy přesně byly písemně zaznamenány, bylo to určitě dlouho po přelomu našeho letopočtu.

Zákoník dvanácti desek (Lex duodecim tabularum), písemně zaznamenaný římského obyčejového práva, přijato okolo roku 450 př. n. l.

Seznam použitých zkratek

- A. M. N. H. — Report of the American Museum of Natural History
 A. R. B. A. E. — Annual Report of the Bureau of American Ethnology
 A. S. — L'Année Sociologique
 B. B. A. E. — Bulletin of the Bureau of American Ethnology
 11th Census — „Report on the Population... of Alaska”, *Eleventh Alaskan Census*, 1900
 I. F. A. — Institut Français d'Anthropologie
 Jesup — Publications of the Jesup North Pacific Expedition (Memoirs of the American Museum of Natural History).
 J. P. S. — Journal of Polynesian Society
 J. R. A. I. — Journal of the Royal Anthropological Institute
 S. B. E. — Sacred Books of the East, Hrsg. Max Müller, 50 Bde., Oxford 1879 ff.
 T. N. C. I. — Transactions of the New Zealand Institute

Často citovaná díla:

- Anush. = Anušasanaparvan, 13. kniha Mahabharaty
 F. Boas
 • 5th Report etc. = 5th, 7th, 9th, 12th Report of the Committee on the North-Western Tribes of the Dominion of Canada, British Association for the Advancement of Science, London 1890-99
 • Ethn. Kwa. = Ethnology of the Kwakiutl Indians, 35th A.R.B.A.E. (1914), 1921
 • Indianische Sagen = Indianische Sagen von der Nord-Pazifischen Küste Amerikas, Berlin 1895
 • Kwakiutl = The Kwakiutl of Vancouver Island, Jesup, V, 2, 1909
 • Kwa. T. 1 = Kwakiutl Texts, 1. Serie, Jesup, III, 1905
 • Kwa. T. 2 = Kwakiutl Texts, 2. Serie, Jesup, X, 1908 (ve spolupráci s G. Huntem)
 • Secr. Soc. = The Social Organization and the Secret Societies of the Kwakiutl Indians, A.M.N.H. (1895), 1897
 • Tsm. Myth. = Tsmishian Mythology, 31th A.R.B.A.E. (1909), 1916
 W. Bogoras
 Chukchee 1 = The Chukchee, Material Culture, Jesup, VII, 1, 1904
 Chukchee 2 = The Chukchee, Religion, Jesup, VII, 2, 1207
 Chukchee 3 = The Chukchee, Social Organization, Jesup, VII, 3, 1909
 G. Davy
 Foi jurée = Travaux de l'Année Sociologique, 1922
 P. F. Girard
 Manuel = Manuel élémentaire de droit romain, 5. vyd., Paris 1911
 P. Huvelin
 Magie et droit = Magie et droit individuels, A.S., X (1905-06)
 W. Jochelson
 Koryak = The Koryak, Religion and Myths, Jesup, VI, 1, 1905

- H. Krämer
Salomon Inseln = *Die Salomo Inseln*, Stuttgart 1902—03
- A. Krause
Tinkit-Indianer = *Die Tinkit-Indianer*, Jena 1885
- A. C. Kruyt
Koopen = *Koopen in Mididen Celebes*, Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdel. Letterk., Deel 56, Serie B. Nr. 5, 1923
- B. Mainowski
Argonauts = *The Argonauts of the Western Pacific*, London 1922
- M. Mauss
Origines = *Origines de la notion de monnaie*, Anthropologie (Procès-verbaux de l'F.A.), XXV, 1914
- A. Radcliffe-Brown
Andamans = *The Andaman Islanders*, Cambridge 1922
- W.H.R. Rivers
Melanesian = *The History of Melanesian Society*, Cambridge 1914
- C. G. Seligman
Melanesians = *The Melanesians of British New Guinea*, Cambridge 1910
- J. R. Swanton
Haida = *Contributions to the Ethnology of the Haida*, Jesup, V. 1, 1905
Haida Texts = *Haida Texts (Masset-Dialekt)*, Jesup, VI, 1908
Haida T. M. = *Haida Texts and Myths (Skidegate-Dialekt)*, B. B. A. E. 29, 1905
Tingit = *Social Conditions, Beliefs and Linguistic Relationships of the Tingit Indians*, 26 th A. R. B. A. E. (1904), 1908
Tingit T. M. = *Tingit Texts and Myths*, B. B. A. E. 39
- M. Thurnwald
Salomo-Inseln = *Forschungen auf den Salomo-Inseln und dem Bismarck-Archipel*, Berlin 1912
- E. Tegear
M. C. D. = *The Macri-Polynesian Comparative Dictionary*, Wellington 1891
- G. Turner
Nineteen years = *Nineteen years in Polynesia*, London 1864
Samoa = *Samoa a hundred years ago and long before...*, London 1884
- A. Walde
Walde = *Latinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1906
- E. Westermarck
Marriage Ceremonies = *Marriage Ceremonies in Morocco*, London 1914